

METODICKÉ PRINCIPY OCHRANY KRAJINNÉHO RÁZU

Obsah:

1. Právo a ochrana krajinného rázu
2. Principy ochrany krajinného rázu
 - 2.1 Kde chránit krajinný ráz
 - 2.2 Jak přísně chránit krajinný ráz
 - 2.3 Jakým způsobem chránit krajinný ráz
3. Vymezení pojmů v ochraně krajinného rázu
4. Metodické zásady hodnocení krajinného rázu
 - 4.1 hodnocení na celostátní, resp. krajské úrovni
 - 4.2 Hodnocení na místní úrovni
5. Metodické zásady posuzování zásahu do krajinného rázu

1. PRÁVO A OCHRANA KRAJINNÉHO RÁZU:

Institut krajinného rázu odráží snahu zákonodárce přiměřeně chránit ráz krajiny jako přírodní, kulturní a historické bohatství. Gesci za tento institut svěřuje orgánům ochrany přírody, které se mají aktivně podílet na regulaci změn působených v krajině výstavbou či jinými činnostmi. Je veřejným zájmem, aby tyto změny byly regulovány v souladu s ustanovením čl. 35 Ústavní listiny základních práv a svobod, který stanoví: „Při výkonu svých práv nikdo nesmí ohrožovat ani poškozovat životní prostředí, přírodní zdroje, druhové bohatství přírody a kulturní památky nad míru stanovenou zákonem.“ K tomu je nezbytná součinnost řady orgánů veřejné správy.

Efektivní ochrana krajinného rázu proto předpokládá soustavné rozvíjení spolupráce mezi orgány a institucemi resortů životního prostředí, místního rozvoje, kultury, zemědělství a mezi kraji, obcemi, jejich samosprávami a občanskými iniciativami.

Současně platný zákon č.114/1992 Sb. v § 12 určuje:

(1) Krajinný ráz, kterým je zejména přírodní, kulturní a historická charakteristika určitého místa či oblasti, je chráněn před činnostmi snižující jeho estetickou a přírodní hodnotu. Zásahy do krajinného rázu, zejména umíst'ování a povolování staveb, mohou být prováděny pouze s ohledem na zachování významných krajinných prvků, zvláště chráněných území, kulturních dominant krajiny, harmonické měřítko a vztahy v krajině.

(2) K umíst'ování a povolování staveb, jakož i jiným činnostem, které by mohly snížit nebo změnit krajinný ráz, je nezbytný souhlas orgánu ochrany přírody. Podrobnosti ochrany krajinného rázu může stanovit ministerstvo životního prostředí obecně závazným právním předpisem.

(3) K ochraně krajinného rázu s významnými soustředěnými estetickými a přírodními hodnotami, který není zvláště chráněn podle části třetí tohoto zákona, může orgán ochrany přírody zřídit obecně závazným předpisem přírodní park a stanovit omezení takového využití území, které by znamenalo zničení, poškození nebo rušení stavu tohoto území.

Ustanovení zákona vychází z celoevropsky přijatého standardu, že existuje celoplošný zájem na zachování krajinného rázu jako součásti kulturního dědictví minulosti a příznivého životního prostředí budoucích generací. Zákon vyjadřuje záměr, aby orgány ochrany přírody chránily nejen zvláště chráněná území a vyjmenované druhy rostlin a živočichů, ale aktivně přispívaly k péči o celé území beze zbytku, zejména z hlediska zachování bohatosti a pestrosti krajinných typů, jejich estetických a přírodních hodnot. Tam kde jsou tyto hodnoty zvláště soustředěny (a krajinný ráz je tedy zvláště dobře dochován) zákon umožňuje zvýšený stupeň jeho ochrany.

Krajina je v zákoně definována jako „část zemského povrchu s charakteristickým reliéfem, tvořená souborem funkčně propojených ekosystémů s civilizačními prvky“ (§3 písm. k, Zákona). Ze složek krajiny uvedených v definici je reliéf výtvorem přírodních procesů, ekosystémy výsledkem interakcí člověka a přírody a civilizační prvky výtvorem lidských generací. Hodnocení krajinného rázu se nevztahuje na uvedené složky chráněné „složkovými“ zákony, ale přednostně na jejich vzájemné vztahy. Proto je interdisciplinární - meziresortní záležitostí.

Obecná ochrana přírody a krajiny (a tedy i krajinného rázu) se uskutečňuje ze zákona jednak „spoluúčastí v procesu územního plánování a stavebního řízení s cílem prosazovat vytváření ekologicky vyvážené a esteticky hodnotné krajiny“ (§2 písm. g), jednak „ochranou krajiny pro ekologicky vhodné formy hospodářského využívání, turistiky a rekreace“ (§2 písm. k).

Zjednodušeně lze říci, že

-úkol ochrany dochovaných hodnot krajinného rázu je svěřen především orgánům ochrany přírody

-úkol rozvíjení stávajících hodnot, případně tvorba nových je svěřena celé řadě orgánů dalších, zejména však orgánům územního plánování.

Výše citované ustanovení odst. (2) §12 zák. č. 114/1992 Sb. o nezbytnosti souhlasu orgánu ochrany přírody souvisí s ustanovením §66 „Omezení a zákaz činnosti“ téhož zákona, které může být využito orgánem ochrany přírody již v okamžiku, kdy z chování subjektu vyplývá teprve možnost nedovolené změny krajiny či její chráněné části, nebo i pro činnost již povolenou.

Tato možnost však není právně jednoznačná a smyslem jejího uplatňování nemůže být mechanicky zamítnout jakýkoliv záměr, který by výrazně ohrozil estetické anebo přírodní hodnoty krajiny. Ani zákon č. 244/1992 Sb. o posuzování vlivů na životní prostředí nedeleguje tomuto posouzení právo veta. Jde však o kompetence s výrazně preventivním charakterem, podle nichž má proces posuzování důrazně upozornit orgány, které vedou správní řízení o umístění či povolení stavby na environmentální souvislosti realizace.

V případě střetu veřejných zájmů, chráněných různými zákony ponechává prostor pro komplexní posouzení, který z nich převažuje. V případě konfliktní situace je žádoucí, aby orgán ochrany přírody v případě svého nesouhlasného stanoviska formuloval podmínky pro další investorskou a projektovou přípravu, bude-li o realizaci právoplatně rozhodnuto proti jeho zápornému stanovisku.

V souladu s principem trvale udržitelného rozvoje (který „*nesnižuje rozmanitost přírody a zachovává přirozené funkce ekosystémů*“ – zák. č. 17/1992 Sb. o životním prostředí) je deklarován zákon o ochraně přírody a krajiny jako zvláštní předpis ve vztahu k předpisům o lesích, vodách, územním plánování a stavebním řádu, o ochraně nerostného bohatství, ochraně zemědělského půdního fondu, myslivosti a rybářství (zák. č. 114/1992 Sb., §90 odst.(4)). Z uvedené zásady plyne, že v případě duplicitní a kolizní právní úpravy má mít přednost právní úprava obsažená v zákoně o ochraně přírody a krajiny.

2. PRINCIPY OCHRANY KRAJINNÉHO RÁZU:

Základním metodickým problémem ochrany krajinného rázu orgánem ochrany přírody je stanovení míry ochrany v daném území.

Je přitom jisté, že krajinný ráz zaslouží vyšší ochranu tam, kde je dobře dochován, nebo tam, kde je zvlášť užitečný, nebo tam, kde nejméně překáží jiným aktivitám, nebo tehdy, je -li jeho určitý typ vzácný. Zvýšenou ochranu však zaslouží i tehdy, přejí-li si jej ti, kteří v něm žijí a jimž území patří.

Výběr území je však pouze jedním aspektem. Druhým aspektem je míra ochrany a třetím způsob ochrany krajinného rázu.

Základními otázkami jsou tedy:

- kde přednostně chránit dochovaný krajinný ráz
- jak přísně chránit krajinný ráz v daném místě
- jakým způsobem chránit krajinný ráz v daném místě.

2.1. Kde chránit krajinný ráz ve zvýšené míře:

1. Krajinný ráz chráníme především tam, kde je vůbec dobře dochován. Obecně to je tam, kde se současné způsoby života příliš neliší ve svých krajino tvorných nárocích od minulosti. To je především tam, kde jsou přírodní podmínky natolik nevhodné, že se nevyplatilo a nevyplatí provádět intenzifikační změny (tedy v oblastech hospodářsky marginálních). Jsou to však i území, kde potenciály krajiny jsou tak silné, že intenzivní hospodářské využití je běžné již od pradávna, je však určitým způsobem limitováno.

2. Krajinný ráz chráníme tam kde je i pro dnešní způsob života dochovaný krajinný ráz předností, nebo kde mu alespoň neprekáží. Dochovaný krajinný ráz je např. důležitým předpokladem cestovního ruchu, významný může být pro bydlení. Vadit nemusí v lesních krajínách. Naopak překážkou může být při těžbě nerostných surovin, intenzivní urbanizaci, při zavádění nových speciálních zemědělských kultur a pod.

3. Krajinný ráz chráníme tam kde se vyskytuje jinak vzácná oblast krajinného rázu. V některých oblastech naší republiky je sice krajinný ráz bez ohrožení a dobře dochovaný, z některých však zůstávají jen poslední rezidua a i ta mohou být ohrožena. V některých oblastech je již tradiční krajinný ráz téměř zcela setřen. Obecně by krajinný ráz žádné z významných oblastí neměl být zcela zrušen a zapomenut.

4. Krajinný ráz chráníme tam kde si ochranu rázu přejí místní občané. Z praxe víme, že krajinný ráz není pojem akademický, a jeho ochrana není pouze záležitostí odborníků. Zejména na venkově je povědomí o sounáležitosti lidí a jejich krajiny stále silné (přes veškeré zestátnovací snahy minulých období) a ochota chránit rázovitost své krajiny jejími uživateli dává ve skutečnosti hlavní naději do budoucna.

Kombinace uvedených hledisek na různé správní úrovni umožňuje definovat množinu území, kde je zvýšená ochrana krajinného rázu potřebná či žádaná.

2.2. Jak přísně chránit krajinný ráz:

Ochrana přírody má v zákoně stanoveny odstupňované kategorie ochrany přírody. Speciální ochranu velkoplošnou, která se týká i ochrany krajinného rázu, poskytují Národní parky (NP) s nejpřísnější ochranou a Chráněné krajinné oblasti (CHKO) s ochranou nižší, ale stále celostátně významnou. V některých případech chrání krajinný ráz i ochranná pásma ostatních zvláště chráněných území. Ve všech případech je ovšem nejvyšší prioritou v těchto chráněných územích ochrana přírody a ochrana krajiny a jejího rázu je její doprovodnou součástí.

V obecné ochraně souvislých území zákon vymezuje navíc dvě další diferencované kategorie, kterými jsou Přírodní park (PP) a Významný krajinný prvek (VKP). NP a CHKO chrání krajinný ráz jako součást chráněné přírody, u PP je tomu naopak a ochrana přírody je zde z logiky věci chápána jako součást ochrany krajinného rázu. U maloplošných VKP mohou být prioritou oba cíle ochrany.

Nejvyšší, až absolutní ochranu krajinného rázu (I. stupeň ochrany) tak zabezpečují PP ale i některé části NP a CHKO (u krajín s převahou přírodních hodnot).

Tento stupeň ochrany znamená, že musí být chráněny všechny typické znaky dané oblasti krajinného rázu, tedy dominantní, hlavní i doplňující; je tedy výrazně konzervační.

Vysokou ochranu krajinného rázu (II. stupeň ochrany) lze zabezpečovat zejména formou přírodních parků a na území okrajových částí NP a CHKO mimo území nejvyšší ochrany a zejména prostřednictvím registrace významných krajinných prvků orgánem ochrany přírody. I když v drtivé většině jsou VKP společnou ochranou přírody a krajiny, jsou časté i případy, kdy předmětem ochrany krajinného rázu nejsou ani zdaleka pouze přírodní, či přírodě blízká společenstva (na Hané a v Polabí to budou i rozlehlé lány obilí v typické parcelaci, budou to i vybrané části sídel). Nové využití VKP pro tyto účely tedy vyžaduje i určitou revizi současného pojetí.

Mimo rámce zákona o ochraně přírody a krajiny však jsou případy, kdy zvýšenou ochranu krajinného rázu vyžaduje území z jiných důvodů. Jde zejména o zákon o památkové péči (krajinné a sídelní památkové zóny, ochranná pásma kulturních památek a pod.). Tady orgán ochrany přírody neinicuje, ale po vyhlášení chrání i ze svého hlediska.

Vysoká ochrana krajinného rázu znamená, že musí být přísně chráněny typické znaky dominantní a hlavní; některé doplňující znaky, bránící současnému životu v krajině, lze operativně i pominout. I tento stupeň ochrany je stále výrazně konzervační, umožňuje však již určité změny.

Nadprůměrnou ochranu krajinného rázu (III. stupeň ochrany) zabezpečuje orgán ochrany přírody z jiných zájmů, vyplývajících z územního konsensu, tedy ze zákona o obcích (místní ochrana krajiny obecní vyhláškou), či zákona o územním plánování a stavebním řádu (příměstské lesy, rekreační areály a pod). Navrhujeme souhrnně tyto zóny nazývat zónami zvýšené péče o krajinu.

V tomto případě přísně chráníme pouze dominantní znaky, některé hlavní typické znaky v případě, že brání rozvoji území, můžeme i pominout. Doplňující typické znaky jsou pouze inspirací pro tvorbu. V tomto stupni ochrany je již tvorba krajiny v rovnováze s ochranou jejich dochovaných hodnot.

Základní ochranu krajinného rázu (IV. stupeň ochrany) zákon ponechává na zvážení orgánu ochrany přírody. Tady je třeba stanovit celospolečenské minimum ochrany těch hodnot, které bude vždy požadováno, ale nikdy ne překračováno.

Za tuto minimální ochranu lze považovat ochranu dominantních typických znaků krajinného rázu dané oblasti. Vše ostatní má funkci pouze inspirační. V tomto stupni ochrany již zcela zásadně převažuje tvorba krajinného rázu nad jeho ochranou a chráněné znaky pouze vymezují široké rámce pro tvorbu.

Bez ochrany krajinného rázu (V. stupeň ochrany) znamená, že jde o území, kde krajinný ráz není dochován, nebo je nutno jej z jiných celospolečenských hledisek změnit.

Ochrana je zde zbytečná a znamená to v praxi zcela nezávislou tvorbu krajiny nové.

2.3. Jakým způsobem chránit krajinný ráz:

Z předchozí kapitoly vyplývá, že přístup ke krajinnému rázu musí být diferencovaný a důsledná ochrana dochovaného krajinného rázu, která je hlavním tématem této knihy, se má uskutečňovat jen na části území státu a i to velmi diferencovaně.

Praktické nástroje pro ochranu krajinného rázu by se měly především zaměřovat na prevenci a to tak, aby každému bylo dlouhodobě známo co, jak a proč je v daném území trvale zakázáno či regulováno.

Ve zvlášť chráněných územích (zejména v Národních parcích a v CHKO) se preventivní ochrana krajinného rázu děje omezeními v rámci plánu péče. Správci těchto území jsou navíc přímo orgány ochrany přírody a mají tedy všechny odborné i právní aspekty ochrany krajinného rázu plně ve svých rukách.

V nejvýznamnějších územích – (především Přírodních parcích) se ochrana krajinného rázu děje omezeními ve zřizovací vyhlášce. Ta by oproti současnému stavu měla být zpracována podrobněji, včetně vnitřní zónace, umožňující diferencovanou ochranu. Orgán ochrany přírody by zde měl vykonávat důslednou a průběžnou správu krajinného rázu, od hodnocení jeho typických znaků a jejich dochovanosti, přes dozor nad dodržováním ustanovení vyhlášky, až po individuální posuzování vlivů příp. změn v území na krajinný ráz.

V ostatních územích je rozhodujícím nástrojem ochrany krajinného rázu z tohoto hlediska územní plánování. Schválené (a tedy i s orgánem ochrany přírody dohodnuté) územní plány jsou závaznými instrukcemi i pro ochranu krajinného rázu, bez ohledu na to, do jaké míry v nich orgán ochrany přírody hlediska ochrany krajinného rázu uplatnil. Je tedy zvlášť významné, aby orgán ochrany přírody již v etapě zadání územního plánu uplatnil své požadavky na ochranu krajinného rázu, a to v míře odpovídající významu řešeného území. V územích, kde jsou přírodní, kulturní a historické hodnoty krajiny zvlášť soustředěné (ale i tam, kde územní plán dlouhodobě neexistuje) je proto praktické předem zpracovat i samostatné hodnocení krajinného rázu území, jako odborného podkladu orgánu ochrany přírody. Ideální a patrně nejsprávnější by bylo zpracovávat hodnocení krajinného rázu přímo, jako integrální součást celého územně plánovacího procesu. Základními nástroji ochrany krajinného rázu jsou proto závazné limity a regulativy využití území.

Pouze pokud územní plán v dané lokalitě zásady ochrany krajinného rázu neobsahuje, neexistuje nebo je v revizi, je potřebné uplatňovat požadavky na ochranu krajinného rázu při

územních řízeních. K tomu může sloužit požadavek orgánu na nezávislé posouzení zásahu dané stavby či činnosti do krajinného rázu. Jakkoliv zákon v této věci nehovoří zcela jednoznačně, lze ze zásady úspornosti odvodit, že se v jedné věci může konat jen jedno řízení o ochraně krajinného rázu (nikoliv tedy při územním řízení a pak znovu při stavebním řízení).

3. VYMEZENÍ POJMŮ V OCHRANĚ KRAJINNÉHO RÁZU:

Část pojmů, které se v ochraně krajinného rázu vyskytují jsou přímo definovány zákonem, část nových pojmů však přináší i odborné naplňování ustanovení zákona. Považujeme proto za významné přesněji specifikovat obsah těchto pojmů.

Obsah pojmů použitých v §12 zákona a pojmů souvisejících lze definovat takto:

Místo krajinného rázu je individuální, pohledově související krajinný prostor. Je tedy územím, které může být pohledově dotčeno realizací určitého záměru. Nejmenším místem krajinného rázu je základní krajinářský celek, vyšší jednotkou je nadřazený krajinářský celek.

Základní krajinářský celek je individuální krajinný prostor vymezený pohledovými bariérami, který je uvnitř sebe pohledově spojitý z většiny pozorovacích stanovišť. Jeho velikost se většinou pohybuje od 1 do 100 ha. Jeho typické znaky, které jsou vnímány zblízka - např. vnitřní prostředí lesa, či louka obklopená lesem, vytváří krajinný interiér.

Základní krajinářské celky (dále ZKC) mohou být nejen pohledově uzavřené, ale i polootevřené (uzavřená je alespoň polovina obvodu) a otevřené (pevně je uzavřena pouze jedna strana). Uzavřené ZKC jsou typické pro údolí, ale i např. roviny s větrolamy, polootevřené ZKC jsou nejčastěji tvořeny bočními údolími a úpady, amfiteátry přírodními i urbanistickými, spádníkově členěnými svahy apod. Otevřené ZKC jsou zejména na rovných a vypouklých čelech svahů na březích rozsáhlých nádrží, na vrcholcích kopců atd. Znamená to tedy, že za ohraničení ZKC lze považovat i volné výhledy na vzdálenější krajinu.

Pro vnímání volných výhledů v ZKC je významná lidská schopnost vnímat krajinu v dostatečné podrobnosti. Rozeznávat jednotlivé krajinné prvky lze v závislosti na meteorologických situacích do vzdálenosti 2 km. Znamená to tedy, že ZKC by neměl být delší než 2 km.

U polootevřených a otevřených ZKC s výhledy se často v pohledově identifikovatelné vzdálenosti objevují další části krajiny (např. protilehlé svahy), které - ač prostorově oddělené, tvoří součást ZKC. Každé místo krajinného rázu tak může mít význam nejen pro svůj vlastní vnitřní prostor, ale i pro jiné ZKC.

Nadřazený krajinářský celek (dále NKC) je krajinný prostor tvořený širšími, dálkovými pohledy. Obsahuje zpravidla více základních krajinářských celků. Jeho typické znaky jsou vnímány z dálkových pohledů a jsou tvořeny tvary horizontů, které jej vymezují, dominantami a makrostrukturou svahů a vytváří tak krajinný exteriér.

Jeho rozloha se pohybuje řádově v desítkách až stovkách km².

Oblast krajinného rázu (OKR) je území se stejným či velmi podobným souborem typických znaků, odrážejících jeho stav a vývoj. Soubor typických znaků dané oblasti krajinného rázu je určen jejími charakteristikami, zejména přírodními, kulturními a historickými. Definice a vymezení jednotlivých oblastí krajinného rázu v daném území je

jedním z rozhodujících kroků hodnocení krajinného rázu. Jednotný vstupní rámec pro vymezení oblastí krajinného rázu poskytuje biogeografická regionalizace území státu (CULEK a kol. 1996). Typický soubor dominantních, hlavních a doprovodných znaků dané oblasti krajinného rázu vytváří základní vztažný rámec pro hodnocení míry narušení, či naopak dochovanosti krajinného rázu v daném místě.

Krajinný ráz je dán určitou typickou kombinací přírodních, kulturních a historických charakteristik dané oblasti krajinného rázu. Ty jsou lidmi vnímány jako její typické znaky, které pro ně určitý prostor identifikují a vytváří tak jeho obraz.

Typické znaky krajinného rázu jsou jednotlivé, člověkem v krajině smyslově přímo i zprostředkovaně vnímané charakteristiky krajiny, které spoluvytvářejí její obraz a určitý prostor pro člověka identifikují. Soubor těchto typických znaků dané krajiny vytváří její ráz. Typické znaky je účelné dělit na dominantní, hlavní a doprovodné. Rozhodující je určení souboru znaků dominantních, které o rázovitosti krajiny rozhodují v širších, nadřazených celcích a znaků hlavních, které rozhodují o rázovitosti jednotlivých základních krajinářských celků a identifikují je. Doprovodné znaky ráz krajiny dotvářejí.

Přírodní charakteristika krajinného rázu je dána přírodními podmínkami. Rozhodující jsou zejména ty přírodní podmínky, které se bezprostředně projevují v obraze dané krajiny a tvoří část typických znaků daného krajinného rázu. Významné jsou i ty přírodní podmínky, které rozhodující měrou ovlivňují využitelnost přírodních zdrojů v území a tvoří tedy rámec pro dlouhodobé využívání krajiny člověkem

Z hlediska vlivu na typické znaky krajinného rázu se projevuje zejména výsledek vlivu reliéfu, geologického prostředí a zásob nerostných surovin, hydrologických vlastností, půdy, klimatických podmínek a biogeografických poměrů.

Kulturní charakteristika krajinného rázu je dána způsoby využívání krajiny. Jde tedy zejména o vyjádření vlivu krajinotvorných činností člověka na krajinu, a tím i na její charakterický ráz. Krajinotvorné činnosti jsou v různých územích různé a mají pro danou oblast krajinného rázu i různou váhu.

Obligátně jsou nejvýznamnějšími krajinotvornými funkcemi lesnictví, zemědělství a sídelní funkce, často však též těžba surovin, doprava, vodní hospodářství, někdy i rekreace. Aktuální vegetace a charakter krajinných úprav (včetně vodního režimu) jsou z povahy věci na pomezí přírodní a kulturní charakteristiky.

Historická charakteristika krajinného rázu odvisí od souvislosti vývoje přírodních a kulturních charakteristik dané oblasti, v jejich časové posloupnosti a vazbě na využívání krajiny a život minulých generací v ní vůbec. Typické znaky, od této charakteristiky odvozené, jsou tvořeny současnými stopami, které historie v krajině zanechala.

Historická charakteristika se podílí i na vyhodnocování ostatních charakteristik. Časový aspekt je často klíčový pro pochopení logiky vztahů mezi přírodními vlastnostmi krajiny, jejím využíváním a jejím vzhledem. Aby byl určitý způsob využívání krajinotvorný, musí dané činnosti působit určitou dobu určitým způsobem (pak dochází k oboustrannému vlivu přírodních podmínek na způsoby využívání a naopak). Doba, za kterou určitý způsob využití dlouhodobě ovlivní podobu krajiny, je různá podle charakteru činností a jejich interakcí s krajinou. Velmi dlouhodobé hodnocení historických charakteristik tak vyžaduje lesnictví, zemědělství a rozvoj sídel. Zde je většinou nutno časovou řadu prodloužit až před 19. stol., tedy do doby využívání se základní energetickou hladinou (bez dodatkové energie).

Právě dlouhodobost určitých činností bez degračních změn ve funkcích i vzhledu krajiny je významnou indikací jejich trvalé udržitelnosti. Trvalá udržitelnost je přitom podle zákona o

ochraně přírody a krajiny základním hodnotícím hlediskem estetické i přírodní hodnoty krajinného rázu.

Přírodní a estetická hodnota krajiny je průmětem typických znaků a jejich typických kombinací do kladných a záporných hodnot, které je hodnotící subjekt schopen „vyčíst“ ze smyslově postižitelných (převážně vizuálních) charakteristik daného místa krajinného rázu. Obě hodnoty jsou smyslově postižitelným projevem, výsledkem obsahového hodnocení všech charakteristik krajinného rázu. Za kladnou přírodní a estetickou hodnotu jsou považovány typické znaky a jejich kombinace, jež jsou výsledkem trvale udržitelného stavu a vývoje dané krajiny. Estetická hodnota krajinného rázu je jednou ze součástí obecného estetického působení prostředí na člověka, jehož součástí je nejen krása ale i ošklivost. Kladná popř. i záporná hodnota krajinného rázu je odrazem jeho kladně, popřípadě záporně oceňovaných charakteristik.

Kulturní dominanta krajiny je jedním z dominantních typických znaků krajinného rázu. Kulturní dominantou jsou člověkem bezprostředně vnímané výsledky lidské činnosti v krajině, které se zásadní měrou spolupodílí na jejím obraze. Mohou jimi být stavby, ale i člověkem přetvořený reliéf, akcentující určitý dlouhodobý způsob hospodaření, nebo přírodní dominanty spojená s kulturním povědomím obyvatel.

Harmonické měřítko krajiny je jedním z dominantních typických znaků. Velikost měřítka se odvozuje od biologických a psychologických vlastností člověka. Obecně se rozlišují měřítka velká (monumentální), střední (lidská) a malá. Měřítka krajiny je dáno prostorovými dimenzemi krajiny a jejich proporcemi, vztaženými k člověku. Není výsledkem kvantifikace, ale obsahového hodnocení. Harmonické měřítko krajiny je takové, které odpovídá způsobům trvale udržitelného využívání dané krajiny a jejich duševnímu osvojení člověkem. Jsou tedy oblasti krajinného rázu s harmonickým měřítkem velkým, stejně jako středním či malým.

Harmonické vztahy v krajině jsou dány vztahy přírodních, kulturních a historických charakteristik, vyjadřujících trvalou udržitelnost jejího vývoje a využívání. Projevují se typickými kombinacemi typických znaků jakožto součástí lidského životního prostředí.

Hodnocení krajinného rázu je založeno na určení míry dochovanosti krajinného rázu dané oblasti v daném místě. K tomu slouží porovnání souboru typických znaků dané oblasti krajinného rázu se souborem znaků dochovaných v hodnoceném místě. Hodnocení se provádí expertním soudem na základě podrobné bilance přírodních (geneticky primárních), kulturních (geneticky sekundárních) a historických (vývojových) charakteristik krajiny a od nich se odvíjejících typických znaků, které se podílejí na vzniku estetických anebo přírodních hodnot dané krajiny. Hodnocení slouží k určení diferencovaného stupně ochrany krajinného rázu daného místa.

Míra dochovanosti krajinného rázu je dána poměrem typických znaků dané oblasti k typickým znakům dochovaným v daném místě. Krajinný ráz oblasti je v jednotlivých místech dochován v různé míře. Zjištění, kde je dosud dochován v relativní úplnosti, kde jen v náznacích a kde je momentálně zcela setřen, má zásadní význam pro stanovení míry a způsobu ochrany.

Výjimečně dochovaný krajinný ráz je tam, kde jsou dochovány všechny typické znaky dané oblasti, tedy dominantní, hlavní i vedlejší. Tato kategorie je v praxi velmi vzácná.

Dobře dochovaný krajinný ráz je tam, kde jsou dochovány všechny dominantní i hlavní typické znaky dané oblasti krajinného rázu a alespoň část doprovodných.

Částečně dochovaný krajinný ráz je tam, kde jsou dochovány všechny typické znaky dominantní a podstatná část hlavních. Doprovodné znaky mohou být i silně setřeny.

Málo dochovaný krajinný ráz je tam, kde byly typické znaky oblasti krajinného rázu z větší části setřeny.

Stupeň ochrany krajinného rázu je dán kombinací míry dochovanosti krajinného rázu (včetně náročnosti obnovy typických znaků nedochovaných) a vhodností jeho ochrany z hlediska ostatních dlouhodobých zájmů společnosti. Je základním nástrojem diferencované ochrany krajinného rázu.

Nejvyšší, až absolutní stupeň ochrany krajinného rázu je uplatňován v místech, kde je výjimečně dobře dochován. Je v něm nutno vždy prioritně respektovat potřeby ochrany krajinného rázu v plné škále jeho typických znaků. Tento stupeň automaticky znamená, že dané území je nebo by mělo být vyhlášeno za zvlášť chráněné území či přírodní park. I v rámci těchto území musí být v nejpřísněji chráněných zónách.

Vysoký stupeň ochrany uplatňujeme v místech s dobře dochovaným krajinným rázem. Zde je nutno vždy prioritně respektovat potřeby ochrany krajinného rázu v plné škále dominantních i hlavních typických znaků a u znaků typických doprovodných alespoň jejich převážnou část. Tento stupeň by měl být rovněž zvlášť chráněn nebo by měl být součástí přírodního parku (je-li rozsáhlejší) nebo významného krajinného prvku.

Nadprůměrný stupeň ochrany uplatňujeme v některých případech v místech s částečně dochovaným krajinným rázem. O tom, zda bude v této kategorii uplatňován tento nebo nižší stupeň ochrany by mělo být rozhodováno s plným vědomím ostatních zájmů a záměrů v daném území. Zákonnou a nejvhodnější formou pro toto rozhodnutí je územní plán. Ten by měl s vědomím všech dalších společenských nároků stanovit, zda je rozumné se v daném ZKC přiklonit ke stupni zvýšenému nebo základnímu. Významnou roli může také hrát, je-li ZKC součástí dominantních znaků nadřazených krajinářských celků. V tomto stupni ochrany chráníme všechny dominantní a dochované hlavní typické znaky a chybějící se v rámci možností snažíme obnovit. Ochrana krajinného rázu by měla být legalizována registrací významného krajinného prvku, ale i v rámci územně plánovací zónace „zónami zvýšené péče o krajinu“.

Základní (průměrný) stupeň ochrany je uplatňován v místech krajinného rázu částečně dochovaného (nebyla-li zařazena do stupně zvýšeného) a v místech s málo dochovaným krajinným rázem, jsou-li tato místa součástí dominantních znaků nadřazených krajinářských celků, celkově dochovanějších. Základním cílem tohoto stupně ochrany je uchování alespoň dominantních znaků, které tvoří obraz území v dálkových pohledech z jiných míst.

Nejnižší stupeň ochrany je bez omezení. Týká se zbytku míst s málo dochovaným krajinným rázem.

Snížení či změna krajinného rázu ve smyslu zákona znamená buď zmenšení počtu dochovaných typických znaků krajinného rázu místa v dané oblasti krajinného rázu, nebo / v extrémním případě) změnu celého souboru typických znaků, a tím i změnu oblasti krajinného rázu v daném místě. Zatímco snížení krajinného rázu je hodnotově záporné, změna může být kladná i záporná; snížení krajinného rázu je tedy hodnotově negativním případem jeho změny a může gradovat do narušení až devastace. Míra případného snížení či v extrémních případech změna jsou hlavním předmětem posuzování zásahů do krajinného rázu.

Posuzování zásahu do krajinného rázu se zabývá vlivy stavby či jiné změny v krajině na její krajinný ráz. Vyhodnocuje velikost ovlivněného místa krajinného rázu (pomocí ZKC a nadřazených krajinářských celků) a míru narušení jeho typických znaků (a tedy i vlivu na jeho stávající míru dochovanosti). Na tomto základě podle stanoveného stupně ochrany daného místa doporučuje další postup připravované realizace.

4 METODICKÉ ZÁSADY HODNOCENÍ KRAJINNÉHO RÁZU:

Jak již bylo popsáno, hodnocení krajinného rázu má za úkol vymezit oblasti krajinného rázu, místa kde je krajinný ráz dochován a stanovit pravidla jeho preventivní ochrany. Toto hodnocení je možno provádět na různých úrovních.

4.1 Hodnocení na celostátní úrovni :

Tento způsob hodnocení má za úkol rychle a operativně vyhodnotit celé území ČR z hlediska krajinného rázu, pro potřeby koncepčního plánování ústředních orgánů státní správy.

Hodnocení se opírá o tyto dva kroky:

1.Diferenciace krajin ČR z hlediska jejich rázovitosti. Je prováděna typologicky. Nejjednodušší členění vychází z polárního pojetí - krajina přírodní (přírodě blízká) – krajina člověkem zcela přeměněná (agroindustriální) a mezi nimi krajina intermediární (s harmonicky vyrovnaným vztahem prvků převažujících v obou krajních typech krajin). Toto členění lze dále doplnit o zpřesňující pohledy na různých úrovních. Typologické pohledy se odvíjejí od primární, sekundární i terciární krajinné struktury a mohou být doplňovány. Rozhodující z nich jsou jako regionální typologické rámce. Tyto typologické vrstvy zároveň vymezují rámce pro diferenciaci krajinného rázu na lokální úrovni.

2.Vymezení částí krajin s dochovaným krajinným rázem. Tento krok pochopitelně nelze na celostátní úrovni provádět přímými terénními průzkumy. Míra dochovanosti se proto odvozuje od regionálního krajinářského hodnocení, kde se na základě jednorázového šetření vymezí segmenty krajiny se zvýšenou, základní, či sníženou krajinářskou hodnotou. Druhou možností je využití druhotných symptomů, jako je rozložení chráněných území přírody, přírodních parků, významných krajinných prvků apod.

Touto metodou bylo vyhodnoceno a v roce 1986 publikováno krajinářské zhodnocení celého území ČR. I přes dlouhý časový odstup lze tyto materiály i nadále využívat a inovovat, minimálně do té doby, než bude evolučním, dlouhodobým procesem velká část našeho území

vyhodnocena na podrobnější úrovni v regionálním a lokálním měřítku. Do té doby je krajinářské hodnocení v mapách 1: 50000 k dispozici jako operativní podklad pro ústřední orgány státní správy při ochraně krajinného rázu.

Vymezení na celostátní úrovni se musí dále permanentně doplňovat a upřesňovat podle výsledků hodnocení na místní úrovni, které bude postupně, podle potřeb praxe a politické vůle, zahrnovat stále větší území republiky.

4.2 Hodnocení na místní úrovni:

Tento způsob hodnocení je určen pro podrobné a co nejpřesnější zhodnocení krajinného rázu v určitém území.

Hodnocení se skládá z těchto navazujících kroků:

1. Vymezení a definice oblastí krajinného rázu:

Především je nutno zjistit a dostatečně přesně popsat co je pro dané území typické, co tvoří podstatu jeho rázovitosti, tedy popsat typické znaky krajinného rázu daného území. Zároveň je nutno vymežit segmenty území, kde jsou tyto typické znaky stejné nebo podobné, tj. vymežit oblasti krajinného rázu. Je účelné typické znaky jednotlivých oblastí rozdělit na

- dominantní, tj. ty které jsou pro danou oblast rozhodující a bez nichž oblast ztrácí svou identitu a uplatňující se zejména ve vnímání nadřazených krajinářských celků
- hlavní, tj. ty které danou oblast formují a jsou člověkem vnímány jako hlavní komponenty jejího krajinného obrazu a uplatňující se zejména ve vnímání jednotlivých základních krajinářských celků
- doplňující, které obraz krajiny dotváří, nejsou však pro identifikaci dané oblasti zásadně významné.

Při vymežování a popisování oblastí krajinného rázu musíme vycházet z jejich přírodních, kulturních a historických charakteristik. Rozhodující je, jak dobře se podaří pochopit souvislosti mezi těmito charakteristikami a výsledným obrazem krajiny a jak správně se zhodnotí trvalá udržitelnost těchto charakteristik, potvrzená dlouhodobou existencí.

Již samo vymezení oblastí krajinného rázu skýtá orgánu ochrany přírody (ale i ostatním orgánům činným v ochraně krajinného rázu) významný podklad pro hodnocení, či posuzování konkrétního zásahu. Vzhledem k menším nárokům na terénní průzkumy lze tento podklad pořizovat v předstihu i pro větší území.

Postižení pestrosti - diferenciací rázovitosti - naší krajiny a definice jejich základních znaků – standardů ochrany - je rozhodujícím krokem k její ochraně. Protože jde o krok vysoce odborný, zároveň však velmi citlivý vůči obyvatelstvu, považujeme za naléhavé výsledky diferenciací projednat s co nejširším okruhem odborníků, místních znalců i občanských sdružení. Povědomí o tom co tvoří hodnoty krajinného rázu v dané oblasti by mělo být co nejširší.

2. Zjištění míry dochovanosti krajinného rázu v konkrétním místě:

Je třeba zjistit jak je krajinný ráz dochován v místě, kde jej hodnotíme. K tomu slouží porovnání, jak reprezentativně jsou typické znaky dané oblasti v daném místě dochovány a jakou má tedy místo z hlediska krajinného rázu hodnotu.

Na základě aktuálního stavu krajiny, zjištěného terénním průzkumem je třeba vymezit v hodnoceném území základní krajinářské celky, tedy nejmenší, kompozičně autonomní prostory.

V základních krajinářských celcích je třeba posoudit (pomocí porovnání souboru typických znaků – standardů - dané oblasti krajinného rázu se souborem znaků v nich dochovaných) míru dochovanosti krajinného rázu.

Na základě vyhodnocení širších prostorových vztahů je rovněž třeba vymezit a vyhodnotit i krajinářské celky nadřazené, tvořené širšími krajinnými prostory, vymezenými většinou výraznými reliéfními (ale i stavebními nebo vegetačními) předěly. Jakou roli v těchto širších krajinných rámcích zauímají jednotlivé základní krajinářské celky je jedním z významným kritérií pro určení potřebné míry a způsobu jejich ochrany.

Postižení dochovanosti hodnot krajinného rázu v území je zásadním podkladem pro rozhodování o míře a způsobu jeho ochrany či tvorby. Tento krok již v podstatě představuje běžnou odbornou krajinářskou praxi a pro jeho naplnění existuje celá řada metod a metodik vedoucích ke stejnému cíli.

3. Stanovení stupně a způsobu ochrany krajinného rázu v konkrétním místě:

Je-li či není-li v některém místě krajinný ráz dobře zachován neznamena ještě v praxi automaticky stupeň ochrany. O tom, zda a v jaké míře budeme chránit krajinný ráz daného místa spolurozhoduje, jak již bylo naznačeno, celá řada dalších aspektů a zájmů v území. I málo dochovaný krajinný ráz tak může být přísně chráněn, je-li obecně vzácný a cenný, stejně jako dobře dochovaný krajinný ráz může být změněn, stojí-li v cestě jinému celospolečensky významnějšímu záměru. Je možné a v praxi (zejména v urbanizovaných prostorech) běžné, že se radikálně změní způsoby využívání území a s nimi i typické znaky dané oblasti, takže vznikne oblast nová, s jinými typickými znaky, která ale může být obdobně rázovitá a krásná jako ona minulá.

Stanovení míry a způsobu ochrany krajinného rázu v daném místě je zásadním preventivním krokem v jeho ochraně a naplněním vlastního smyslu ochrany. Z hlediska metodického přitomu není významné, jakou formou bude tato ochrana prováděna.

5. METODICKÉ ZÁSADY POSUZOVÁNÍ ZÁSAHU DO KRAJINNÉHO RÁZU:

Posouzení zásahu do krajinného rázu je operativním nástrojem ochrany přírody a krajiny. Posouzení zásahů do krajinného rázu se zabývá vlivy stavby či jiné změny v krajině na její krajinný ráz. Vyhodnocuje velikost ovlivněného místa krajinného rázu (vymezeného pomocí základních a nadřazených krajinářských celků) a míra narušení jeho typických znaků (a tedy i vlivu na jeho stávající míru dochovanosti). Na tomto základě, podle stanoveného stupně ochrany daného místa, doporučuje posouzení další postup připravované realizace.

Posouzení zásahu do krajinného rázu obsahuje dva základní kroky:

I. krok – zhodnocení krajinného rázu v místě - je po metodické stránce totožný s hodnocením krajinného rázu tak, jak je popsáno v předchozí kapitole. Je-li tedy hodnocení krajinného rázu v posuzovaném místě k dispozici, celý proces se výrazně zjednodušuje.

II. krok – míra zásahu do krajinného rázu - má za cíl vyhodnotit výsledné působení zásahu na jednotlivé typické znaky krajinného rázu místa.

Provedeme vyhodnocení možného narušení dochovaných typických znaků krajinného rázu místa posuzovaným záměrem tak, že:

Posoudíme míru narušení dominantních, hlavních a vedlejších znaků.

Podle tohoto hodnocení určíme přípustnost jednotlivých změn z hlediska stupně ochrany daného krajinářského celku.

Na tomto základě stanovíme, zda posuzovaný záměr je v daném místě krajinného rázu možno uskutečnit a jestliže ano, tak za jakých podmínek.